

dr hab. inż. arch. Irena Niedźwiecka-Filipiak, prof. nadzw.
Instytut Architektury Krajobrazu
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

Wrocław 5 czerwca 2017 r.

RECENZJA

pracy doktorskiej Pani mgr inż. arch. kraj. Anny Mazur

pt. *Przekształcenia krajobrazu na przykładzie warmińskiej gminy Dobre Miasto, uwarunkowania przyrodnicze i kulturowe,*

wykonanej w Katedrze Architektury Krajobrazu
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie
pod kierunkiem prof. dr hab. Krzysztofa Młynarczyka
oraz promotora pomocniczego dr inż. arch. kraj. Mariusza Antolaka

1. Informacje ogólne

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr inż. arch. kraj. Anny Mazur została opracowana na zlecenie Dziekana Wydziału Kształtowania Środowiska i Rolnictwa Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie prof. dr hab. inż. Krzysztofa Młynarczyka, z dnia 6 marca 2017 r.

2. Opis pracy

Przedłożona do recenzji praca została opracowana w jednym tomie, liczącym 209 numerowanych stron z 77 rycinami, oraz 86 fotografiami w tekście (z osobną numeracją), a także 17 tabelami, w tym jedną wielkości 15 stron. Całość opracowania składa się z 7 rozdziałów, zakończonych czterema spisami źródeł: *Piśmiennictwo* zawierające 144 pozycje literatury, w tym 5 anglojęzycznych, *Inne źródła* z 11 dokumentami takimi jak: plany, strategie, programy, *Akty prawne* z 13 pozycjami i 19 *Stron internetowych*, za którymi zamieszczone zostały spisy fotografii, rycin i tabel. Pracę zamyka streszczenie w języku polskim i angielskim oraz 7 załączników.

Część pierwsza dysertacji to zawarte na dwóch stronach *Wprowadzenie*, w którym Autorka uzasadnia wybór tematu pracy, przedstawia *Cel badań* i *Tezy wyjściowe*. Kolejny, drugi rozdział to mieszczący się na 21 stronach *Przegląd piśmiennictwa*, za którym znajduje się zawarty na 8 stronach rozdział 3 *Podstawy metodologiczne*, będący kontynuacją rozważań teoretycznych, w kontekście przeglądu metodologii obejmujących zakres tematyczny pracy.

Zasadnicza część pracy zmierzająca do udowodnienia postawionych tez wyjściowych to rozdziały kolejne. Wprowadzeniem jest obszerny 51 stronicowy rozdział 4 *Charakterystyka obszaru badań*, w którym Doktorantka opisuje, wykorzystując własne zestawienia danych, położenie geograficzne i administracyjne, historię, a także komponenty środowiska przyrodniczego i kulturowego badanego obszaru. W rozdziale 5 zatytułowanym *Metodyka badań* na 19 stronach opisana została przyjęta metodyka przeprowadzonych badań z zakresem przestrzennym, czasowym i merytorycznym, schematem przebiegu prac oraz opisem etapów badań. Najobszerniejszym rozdziałem w pracy jest rozdział 6 *Wyniki badań*, w którym Doktorantka na 74 stronach prezentuje efekty przeprowadzonych badań w formie tabelarycznych zestawień i map oraz *Wyników sondażu diagnostycznego*. Podsumowanie pracy zawarte jest na 7 stronach rozdziału 7 *Ukierunkowanie działań zmierzających do zachowania krajobrazu warmińskiej gminy Dobre Miasto*, a całość rozważań kończą 3 strony rozdziału 8 *Wnioski*.

3. Uwagi szczegółowe

Doktorantka podjęła się w swej pracy bardzo istotnego tematu analizy przekształceń krajobrazu w obszarze Warmii, o bogatej i ciekawej historii zapisanej w jej dziedzictwie kulturowym, ale również posiadającej wysokie walory przyrodnicze. Współczesna presja budowlana i chęć polepszenia warunków życia powoduje nieodwracalne przekształcenia cennych obszarów. Zdaniem Doktorantki do degradacji przyczynia się także unifikacja form architektonicznych oraz brak szacunku i doceniania form regionalnych. Czasem, paradoksalnie, przekonanie o „wieczności” walorów przyrodniczych i kulturowych miejsca powoduje brak dbałości o jego zachowanie, czy nadmierną ilość inwestycji, które mają być blisko przyrody, satysfakcjonując przede wszystkim wymagania inwestorów. Autorka obserwując te negatywne zjawiska podjęła próbę systemowej oceny wybranej gminy, aby wskazać miejsca ulegające tym procesom, a także takie sposoby gospodarowania, które wykorzystają potencjał walorów kulturowych i przyrodniczych gminy do rozwoju turystyki na tym obszarze, bez szkody dla jakości krajobrazu.

Jako obiekt badań Doktorantka wybrała gminę Dobre Miasto położoną w województwie warmińsko-mazurskim niedaleko Olsztyna. Wyzaczyła cel badań „*identyfikację walorów przyrodniczych i kulturowych oraz ocenę kierunków zmian...*”, który skutkuje trzema tezami jak Doktorantka określiła – „wyjściowym”:

„*Krajobraz warmińskiej gminy Dobre Miasto posiada niezaprzeczalnie wysokie walory przyrodnicze i kulturowe. Gmina jest obszarem o niewykorzystanym jeszcze w pełni*

potencjale turystycznym. Brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obejmujących teren całej gminy lub większość jej powierzchni, skutkuje zachwianiem ładunku krajobrazowego, w tym pojawiających się elementów dysharmonijnych.”

Dalsza część pracy jest logicznym ciągiem analiz i wniosków, początkowo dotyczącym aktualnego stanu wiedzy związanej z krajobrazem i jego degradacją, następnie wiedzy ogólnej na temat obszaru badań a dalej - własnych, szczegółowych analiz prowadzonych według przyjętej metodyki badań.

Autorka dokonuje szerokiego i wieloaspektowego przeglądu literatury, odnosi się do różnych interpretacji pojęcia krajobraz, następnie analizuje zagrożenia i przyczyny degradacji krajobrazu kulturowego, prezentowane przez przedstawicieli różnych dziedzin nauki, a także możliwości jego ochrony, w tym zapisane w Europejskiej Konwencji Krajobrazowej. Jednak uważam, że w tym miejscu w dyskusji nad pojęciem krajobraz, czy krajobraz kulturowy, powinno znaleźć się odniesienie do definicji krajobrazu znajdującej się obecnie w Ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym - definicji, która znalazła się tam dzięki tzw. ustawie krajobrazowej z 2015 r., do której Doktorantka odnosi się, ale tylko w ujęciu walki z chaosem w kontekście reklam.

W przeprowadzonej analizie Autorka uwzględnia wartość zróżnicowania regionalnego, tożsamości miejsca i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym, w tym - w krajobrazie. Sygnalizuje przy tym konieczność udziału społeczeństwa we wszelkich działaniach w tej materii. Jako istotne widzi „stworzenie w Polsce systemu efektywnego zarządzania dziedzictwem, który byłby przekonujący dla społeczności lokalnych”.

W dalszej dyskusji Doktorantka przechodzi do skomplikowanej sytuacji Warmii, w której historia zapisała swoje karty w krajobrazie i jej dzisiejszym wizerunku, niekoniecznie docenianym przez aktualnych, zasiedlonych po drugiej wojnie światowej mieszkańców. W celu ochrony i ratowania tego dziedzictwa tworzone są tzw. programy ratownicze skierowane na ratowanie obiektów zabytkowych i rezerwatów przyrody. Aspekty polskie zostały przeanalizowane dogłębnie, natomiast moim zdaniem zabrakło odniesienia do rozwiązań zagranicznych, które przynoszą pozytywne rezultaty w zakresie ochrony i prawidłowego kształtowania krajobrazów wiejskich.

Kolejna część teoretycznych rozważań Doktorantki dotyczy stosowanych podstaw metodologicznych. Można domyślać się, dlaczego akurat w tym układzie zostały one przedstawione, ponieważ w zasadzie zostały one logicznie pogrupowane i przeanalizowane w kontekście możliwości ich zastosowania przy badaniach związanych z krajobrazem kulturowym w ujęciu geograficznym, przestrzennym i socjologicznym, czy waloryzacyjnym.

Jednak brak wprowadzenia i podsumowania utrudnia zrozumienie zasad ich doboru, a także tego, które z przedstawionych metod badawczych Autorka zamierza zastosować w swojej pracy. Dopiero po obszernym rozdziale 4 *Charakterystyka obszaru badań* znajduje się kontynuacja tych rozważań w postaci przedstawienia przyjętej metodyki badań. Jest to zapewne dyskusyjne, jednak uważam, że połączenie tych dwóch rozdziałów byłoby korzystniejsze. Wysoko oceniam przyjętą metodykę pracy i czytelny podział na etapy pokazany w postaci diagramu. Podjęta przez Doktorantkę praca badawcza jest dużym wyzwaniem ze względu na wieloaspektowość rozpatrywanych zagadnień i takie podejście umożliwia jej logiczne przeprowadzenie. Szczególnie ważny jest tu etap diagnostyczny, który jest bazą do wyciągnięcia odpowiednich wniosków z przyjętym przez Doktorantkę tokiem analiz. Dzięki podziałowi obszaru badań na pola podstawowe, Doktorantka uzyskała możliwość oceny i porównań pomiędzy poszczególnymi jednostkami. Przyjęte kryteria oceny walorów przyrodniczych, w odniesieniu do oceny pokrycia terenu nie budzą moich zastrzeżeń, natomiast mam wątpliwości do opisu kryterium IV Ogólna kompozycja widoku, w części dotyczącej oceny walorów kulturowych, ze względu na ich subiektywność. Chociażby *budowle użyteczności publicznej* lub *obszary zajęte przez działalność człowieka* określone przez Autorkę jako obniżające atrakcyjność są nieprecyzyjne, ponieważ w takim ujęciu mogą mieć zarówno pozytywny, jak i negatywny wpływ na krajobraz. Co prawda, w wynikach, w grupie czynników obniżających atrakcyjność elementów kulturowych, Doktorantka dokonuje próby ich precyzyjniejszego opisu, jednak szkoda, że nie zostały one usystematyzowane i pogrupowane w zależności np. od otoczenia, stanu zachowania, stanu technicznego i modyfikacji, itp. z nadaniem wartości. Uważam też, że w ocenie turystycznych walorów specjalistycznych istotne są przy dostępności komunikacyjnej, także miejsca parkingowe, gdzie mogą się zatrzymać potencjalni zwiedzający i otrzymać odpowiednią informację o danej atrakcji turystycznej, np. o początku trasy. Takie miejsca znacznie podnoszą atrakcyjność turystyczną, a przede wszystkim ich dostępność.

Bardzo interesujące badania przekształceń krajobrazu przeprowadziła Doktorantka na podstawie porównań lat 1968 i 1969 ze stanem obecnym z 2016 r. na bazie fotogrametrycznych zdjęć lotniczych. Dobór miejsc uważam za dobry, nawet jeśli uwarunkowany był jedynie dostępnością danych, ponieważ pokazuje on zróżnicowane miejsca: pierwsze w sąsiedztwie jeziora, drugie to obszar pól uprawnych otoczony lasami, trzecie powiązane jest z rzeką i ostanie to duże areały rolne. Dzięki takiemu doborowi, można pokazać wiele zmian, które zaszły na analizowanym obszarze zarówno w zakresie pokrycia jak i po odpowiedniej interpretacji, sposobu użytkowania terenu. Mam jedynie zastrzeżenia,

że brak jest powiązania tych miejsc z analizami z poprzedniego rozdziału, na przykład z lokalizacją w przyjętym układzie pól podstawowych i ich oceną.

Dodatkowo, wiele ważnych informacji, które mogą być przydatne w planowaniu strategii ochrony i kształtowania krajobrazu gminy Dobre Miasto uzyskała Doktorantka w wyniku badań ankietowych. Uważam, że można jeszcze bardziej powiązać odpowiedzi, preferencje i opinie mieszkańców gminy z informacją czy są oni mieszkańcami miasta czy wsi. Jest to możliwe, ponieważ takie pytanie było w ankiecie, a pokazałoby czy podejście obu tych grup do wartości elementów dziedzictwa kulturowego i działań zmierzających do zachowania krajobrazu gminy Dobre Miasto jest takie samo, czy się różni. Byłoby to pomocne przy budowaniu w przyszłości strategii ochrony krajobrazu.

Przeprowadzone przez Doktorantkę logiczne i konsekwentne badania, pokazują analizę i ocenę posiadanych przez gminę Dobre Miasto walorów przyrodniczych i kulturowych, a także ich odniesienie do potencjału turystycznego. Pomogło to czytelnie wskazać miejsca, w których tego potencjału jeszcze nie wykorzystano, a także takie, które nie objęte przepisami je chroniącymi narażone są na degradację. Zdaniem Doktorantki, część wykazanych w pracy negatywnych przekształceń krajobrazu jest wynikiem rozproszonych i mało skutecznych działań w kierunku ochrony krajobrazu, a także braku miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Istniejące pokrycie MPZP gminy Dobre Miasto jest jednym z najmniejszych w regionie. Jednak wiele negatywnych zjawisk nie jest jedynie wynikiem uwarunkowań prawnych, a skutkiem braku świadomości, a czasem celowej działalności człowieka. Stąd, jak wskazuje Doktorantka, istotna jest edukacja w zakresie ochrony krajobrazu począwszy od najmłodszych lat, a także umiejętnie prowadzona partycypacja społeczna.

4. Uwagi redakcyjne

W spisie treści brak rozdziału 8. *Wnioski*, który został ujęty w tekście pracy, a także spisu 7 załączników, co utrudnia poruszanie się po nich.

W spisie literatury brak kilku pozycji, które znajdują się w przypisach w tekście zasadniczym pracy:

Raport o systemie ochrony dziedzictwa kulturowego. Diagnoza. (zacytowane w przypisie 89, str.19

J. Koc, *Krajobraz Warmii*, (zacytowane w przypisie 122, str. 24, 209, str. 50)

Budowanie tożsamości Warmii,(zacytowane w przypisie 124, str.24)

J. Zalewska-Gałosz, *Inwentaryzacja przyrodnicza – podstawowy dokument w lokalnej ochronie przyrody...*(zacytowane w przypisie 158, str. 31)

T. Bajerowski, A. Senetra, A. Szczepańska, *Wycena krajobrazu. Rynkowe aspekty oceny i waloryzacji krajobrazu...*(zacytowane w przypisie 178, str. 34)

4. Ocena końcowa i konkluzja

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska Pani mgr inż. arch. kraj. Anny Mazur jest oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego poprzez opracowanie metody badawczej, która pozwoliła jej na weryfikację walorów przyrodniczych i kulturowych gminy Dobre Miasto, określenie kierunków przekształceń jej krajobrazu, a także wskazanie miejsc o niewykorzystanym potencjale turystycznym. Otrzymane wyniki mogą być pomocne przy podejmowaniu decyzji w zakresie rozwoju turystyki w gminie i wzmocnienia ochrony jej krajobrazu, w tym historycznej zabudowy. Uważam, że treść pracy kwalifikuje Kandydatkę do ubiegania się o stopień doktora nauk rolniczych w zakresie dyscypliny naukowej *Ochrona i kształtowanie środowiska*.

Pani mgr inż. arch. kraj. Anna Mazur oprócz sumiennej i konsekwentnej pracy badawczej, popartej wiedzą teoretyczną, wykazała się dużą wrażliwością na problemy związane z przekształceniami krajobrazu Warmii. Bez zrozumienia historii, tradycji miejsca, ludzi, którzy zamieszkują te tereny i procesów tu zachodzących byłoby to o wiele trudniejsze.

Przedstawione powyżej uwagi krytyczne, czy kwestie dyskusyjne nie wpływają na ogólną, w pełni pozytywną ocenę recenzowanej rozprawy, gdyż uważam, że przedstawiona do recenzji praca spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim w ustawie z dnia 14 marca 2003 r. „O stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki” (DZ.U. 2003 Nr 65, poz. 595, z późn. zm.). W związku z powyższym stawiam wniosek o dopuszczenie Pani mgr inż. arch. kraj. Anny Mazur do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Irena Niedźwiecko-Tylpuk